

Değerler Eğitimi Açısından Türkmen Atasözleri

Tuğba BAYRAKDARLAR^{*1}

Özet

Atasözleri bir milletin kültürel değerlerini, inançlarını, dünya görüşünü yansıtan ve gelecek nesiller için öğüt verme, yol gösterme, hatalardan ders çıkartma, tecrübeleri paylaşma gibi faydacı amaçlar taşıyan hikmetli sözlerdir. Geçmişten günümüze dilden dile ve nesilden nesile aktarılırken ait olduğu milletin adeta kimliğini üzerinde taşıyarak o topluma çeşitli yönlerden ayna tutar. Atasözleri, Türkmen Türkçesinde “nakıl”, “atalar sözi” terimleri ile ifade edilir ve Türkmen halk edebiyatının en zengin türlerinden biridir. Bu çalışmada Türkmen atasözlerinde öne çıkartılan değerler ele alınmış, söz konusu lehçenin atasözleri kitapları taranarak örnekler tespit edilmiştir. Böylece toplum içerisinde idealize edilmiş “iyi” kavramının karşılığı belirlenmeye çalışılmış, Türkmen Türklerinin en çok önem verdiği vasıflar vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Atasözü, Atalar Sözi, Nakıl, Türkmen Türkçesi.

Резюме

Пословицами являются мудрые выражения, отражающие культурные ценности, убеждения, мировоззрение конкретного народа, дающие будущему поколению советы, наставления, ставящие цель учиться на ошибках, а также преследует утилитарные цели, такие как обмен опытом. Пословицы на туркменском языке звучат как «nakıl, atalar sözi» и являются самым богатым видом туркменской литературы. В данном исследовании мы рассмотрели воспетые в пословицах народные ценности, привлекая и диалектные образцы. Таким образом, народ пытался дать определение идеализированному им понятию «хорошее» и выделить наиболее важные качества, которым туркмены придавали особое значение.

Ключевые слова: обучение ценностям, пословица, термины «atalar sözi, nakıl», туркменский язык.

¹ Araştırma görevlisi; Hacı Bektaş Veli Üniversitesi+ Nevşehir/Türkiye.

Abstract

Proverbs are erudite statements that reflect a nation's values, beliefs, and world-view having the aim of advising and guiding next generations and of learning lessons from mistakes, utilitarian purposes such as sharing experiences. Proverbs are expressed with the terms "nakıl and saying of ancestors" in Turkmen Turkish and they are among the richest literary types of Turkmen folk literature. In this study, the values glorified in Turkmen proverbs are discussed and examples are identified through scanning the subject dialect's dictionaries. Therefore, the correspondence of the idealized notion of "good" was attempted to be identified and the qualities that Turkmen Turks valued the most were emphasized.

Key words: education of values, proverb, nakıl, Turkmen Turkish.

Giriş

Şifahi halk edebiyatının en yaygın ve zengin ürünleri arasında yer alan atasözlerini Azerbaycan Türkleri "atalar sözü", Kazaklar "makal, mätel, nakıl", Kırgızlar "makal-lakap", Başkurtlar "mäkel, atalar hüzi", Tatarlar "atalar süzi, mäkäl", Özbekler "mağäl", Uygurlar "makal" ve Türkmenler "atalar sözi, nakıl" terimleri ile ifade ederler [TLS, 1991: 32–33].

Atasözlerinin doğuşu, diğer halk edebiyatı türleri ile büyük bir benzerlik gösterir. Başlangıçta belli bir yaratıcısı, ilk söyleyeni olmuş, zamanla bu kişinin kim olduğu unutulmuş ve bu sözler halka mal edilmiş ve toplum tarafından özümsemiştir [Güleç, 2002: 20]. Atasözlerinin yazılı kaynaklarda geçen ilk örneklerine 8. yüzyılda *Köktürk Yazıtları*'nda rastlanılır ve yazıtlarda yaklaşık yirmi kadar örneği vardır. Ayrıca Uygur alfabesiyle yazılmış metinlerde de "sav" adını taşıyan eski Türk atasözü örnekleri mevcuttur [Artun, 2011: 299]. Karahanlı dönemi eserlerinden *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de "saw" kelimesi atasözü, mesel karşılığında gösterilir [Ercilasun 2014: 810]. Bu sözcük 14. yüzyıl Kıpçak kaynaklarında "sab/sav" olarak geçmektedir [Oğuz 2015: 2007]. *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakayık* adlı eserlerde Türk atasözlerinin nazım şeklindeki ilk örnekleri görülmektedir. Bu önemli anonim ürünlerin en geniş kullanıldığı eserler arasında ise *Dede Korkut Kitabı* oldukça önemli bir yer teşkil eder [Artun 2011: 299].

Şükrü Elçin atasözlerini nazım ve nesir şeklinde, "tam bir fikir" kompozisyonu içerisinde kinaye, mecaz, teşbih vb. edebî sanatlardan yararlanılarak süslü, açık veya kapalı aktarılan sözler olarak tarif eder [Elçin 2000: 626].

Ömer Asım Aksoy "Bizim gelenekle yerleşmiş bir atalarsözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi kutsal sayılırlar; ruha işlerler; inandırıcıdırlar. Geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler." şeklinde atasözlerinin özelliklerinden ve geniş kitleler üzerindeki etkilerinden söz eder [Aksoy 1970: 11].

Atasözleri eskiliği ve tarihin süzgecinden geçerek gelmesi nedeniyle her zaman halkın itibar edip düstur kabul ettiği sözler olmuştur [Yılmaz 2017: 67]. Asırlar boyunca dilden dile, nesilden nesile aktarılmasına rağmen genel anlamda yapılarında

büyük oranda bir değişme olmadan atasözleri günümüze ulaşabilmeyi de başarmıştır. Kısa ve basit cümle yapısının aksine içerisinde derin mesajlar ve öğütler veren bu hikmetli sözler, ait olduğu milletin gelenek-görenek, inanç sistemi, hayata bakış tarzı hakkında zengin malzemeler barındırmaktadır.

Atasözleri ait olduğu milletin değer yargılarını da bünyesinde muhafaza eden, yönlendirici sözlerdir. Bu anlamda değerler eğitimi açısından da önemli unsurlar taşımaktadır. Değer kelimesi; herhangi bir şeyin önemini belirlemede esas alınan soyut ölçü, kıymet anlamına gelir [TS 2005: 483].

Mustafa Güçlü değer kavramının sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimlerinde ise; yüksek ve yararlı nitelik karşılığında kullanıldığını belirtir. Yazarın ifadesine göre değer, içten gelen bir güç olarak görülür ve bireylerin davranışlarına etki ederek hayatını kolaylaştırmada büyük fayda sağlar. Herkes tarafından genel geçerliliği bulunur ve birleştirici bir olgudur. Bireysel algı ve gerçekliğin yorumlanmasında etkiye sahiptir, kişi veya toplumların istekleri doğrultusunda şekillenip zamana göre değişkenlik gösterebilir. Duygu yüklü olup akıl ve anlayışa güç verir [Güçlü 2015: 720].

Atasözleri değerleri yansıması açısından önemli malzemeler olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızda taşıdığı değerler üzerine bir analiz yaptığımız Türkmen atasözleri, Nesrin Sis'e göre; toplum yaşamına dair izleri ve millî unsurları barındıran, samimi ve orijinal bir üslupla söylenmiş sözlerdir. Yapı, kuruluş bakımından Türkiye Türkçesinden farklılık taşımamaktadır. Anlam bakımından değerlendirildiğinde genel anlamda bütün insanlığa hitap edecek bir içerikte, fikrî olarak ise Türk atasözlerindeki temalar ile ortaklık göstermektedir [Sis 2005: 258].

Nergis Biray atasözlerini ortak türler arasında dil ve kültür unsurları yönünden kalıplaşmış bir söyleyişe sahip olduğundan en az değişime uğrayan türler olarak görmektedir [Biray 1999: 48]. Ata mirasımız olan bu akıl ürünlerini Biray, toplumların kültürel belleklerinin mekanı olarak kabul eder ve üst yapıda evrensel bilincin temsilcileri olarak görür. Bütün insanlığı ilgilendiren değer ve kurallar taşıması dışında bir milleti diğerinden ayıran dil, edebiyat, sanat, folklor vb. alanlarda farklılık gösteren kültür unsurlarına da yer verdiğini belirtir [Biray 2017: 136]. Bu bağlamda Türkmen atasözleri incelendiğinde Türk kültürüne özgü temel değerleri, inanç ve düşünce sistemini açıkça görmek, gelecek kuşaklara değer aktarımında aynı ilkeler ve prensipler ışığında öğütler verildiğini gözlemlemek Türk Dünyası kültür birliği açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de değerler eğitimi üzerine Levent Doğan'ın 2009 yılında kaleme aldığı "Uygur Atasözlerinde Yüceltilen Değerler"² adlı makalesi Türk toplumunda yüceltilen ve ortaklık gösteren değerlerin tespiti için önemli bir çalışmadır. Bayram Durbilmez'in "Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü"³ adlı makalesi hoşgörü kavramını oluşturan değerleri içermesi ve lehçelerden örnekleme yönüyle dikkat çekicidir. Veri tabanlarında Türk atasözleri, masal, efsane ve şiir örnekleri üzerinden

²Levent Doğan. "Uygur Atasözlerinde Yüceltilen Değerler". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11, Sayı 1, 2009, s.87-104. Yazarın "Türkmenistan Atasözleri (Nagıllar)", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.4, Ankara 1997, s.68-87 çalışmasında ise "İnsan"ı merkez alarak onun etrafında şekillenen değerler örneklerle gösterilmiş ve atasözlerinin tematik bir sınıflandırılması yapılmıştır.

³Bayram Durbilmez. "Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü". *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS Bildiriler/ Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları. II. Cilt, Ankara 2007, s. 589-609.

değerler eğitimi konusunda sosyal bilimler alanlarında çok sayıda analiz yöntemiyle hazırlanmış makale, tebliğ, lisansüstü tezleri yer almaktadır⁴.

Bu makalede farklı Türk boylarına ait değerlendirmeler de dikkate alınarak değerler eğitiminde halk hafızasında canlı bir şekilde yaşatılan atasözlerinin büyük bir yer teşkil ettiğini vurgulamak amacıyla Türkmen atasözleri üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Malzemelerin tespiti için öncelikle Sapar Kürenov ve Muhittin Gümüş tarafından hazırlanan *Türkmen Atasözleri*⁵ kitabı taranıp ele alınan örnekler Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekliyle verilmiştir. İkinci kaynak olarak Baymuhammet Garriyev tarafından hazırlanan *Dana Sözler*⁶ adlı eseri taranıp fişlenmiş ve örnekler Türkmen Türkçesi ve tarafımızdan yapılan Türkiye Türkçesine aktarmasıyla birlikte verilmiştir. İnceleme sonucunda Türkmen atasözlerinde tespit ettiğimiz başlıca değerler şunlardır:

Adaletli olma: Adil kelimesi adaletten, doğruluktan ayrılmadan iş gören, adaletli anlamına gelir [TS 2005: 23]. Adalet, toplumların huzur içerisinde yaşam sürebilmeleri için ihtiyaç duydukları, hak ve hukuktan yana olan herkese karşı eşitlik ilkesiyle muamele etmekte gerekli görülen yüce bir değerdir. İncelediğimiz Türkmen atasözlerinde insanın ölse de adaletin ölmeyeceğini, adaletten başka her şeyin gelip geçiciliği vurgulanmaktadır:

Akıl öler, adalat ölmez. “Akıl ölür, adalet ölmez.” [TA, 15].

Adil öler, adalat ölmez. [DS, 142] “Adil ölür, adalet ölmez.”

Ahlaklı olma: Ahlaklılık, bir insan veya grubunun iyi ve kötü davranış biçimlerinin ahlak kurallarına olan uyumudur [TS 2005: 43]. İnsanın ahlaklı, namuslu olması sağlam bir karakteri tamamlayan en önemli parçalardandır. Türkmen atasözlerinde başın dik olmasıyla insanın ahlaklı bir karakterde olduğu işaret edilmektedir:

Arım köyenden imanım köysün. “Ar’ım yok olacağına, imanım yok olsun.” [TA, 21].

Dik bolsa başım, dürs bolar aşım. “Dik olursa başım, doğru olur aşım.” [TA, 50].

Aile birliğine önem verme: Toplumun en küçük yapı taşı olarak tanımlanan aile kavramı, *Türkçe Sözlük*'te “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik” şeklinde açıklanır [TS 2005: 45]. Türkmenlerde “maşgala” adı verilen aile ve aile bireyleri üzerine söylenmiş çok sayıda atasözü tespit edilmiştir:

Maşgalada ağzıbirlik bolsa, hazına gerek däl. [DS, 141] “Ailede bağlılık olursa hazine gerekli değil.”

Maşgala – hoşvagtlık açarı. [DS, 159] “Aile mutluluk anahtarı.”

⁴Bahadır Kılcan. “Ignác Kúnos’un kırk dört Türk peri masalı adlı eserinin Değerler açısından incelenmesi”. *Turkish Journal of Education TURJE*. Volume 5, Issue 3, 2016, p. 82-94.; Esra Mindivanlı vd. “Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı”. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 93-101; Ömer Faruk SÖNMEZ. “Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi”. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*. Vol.6, No 2, 2014, s.101-115; Ahmet Zeki Güven. “Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cit 11. Sayı 26, Hatay 2014, s.225-246. Ayrıca değerler eğitimi üzerine yapılmış çalışmaların toplu listesi için bk. Mustafa Güçlü. “Türkiye’de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 8, Sayı 38, 2015, s.720-732.

⁵Sapar Kürenov-M. Gümüş. *Türkmen Atasözleri*. Engin Yayınevi, Ankara 1995.

⁶Baymuhammet Garriyev. *Dana Sözler*. "Türkmenistan" Neşriyatı, Aşgabat 1978.

Ele alınan örneklerde özellikle anne ve baba ile ilgili atasözleri, aile birliğinin önemi ve devamlılığını tesis etme açısından dikkat çekici niteliktedir. Anne; varını yoğunu evlatlarına adayan kutsal varlık, baba; evin direği, yıkılmaz dayanağı olarak görülmektedir. Anne ve babanın varlığında insanın zenginliği, yokluklarında ise yeri dolmaz eksikliği dile getirilmektedir:

Altın-kümüşün könesi bolmaz, ata-enaniñ bahası bolmaz. “Altının gümüşün eskisi olmaz, atanın ananın değeri biçilmez.” [TA, 19].

Ana-gazna, ata-yezne. “Ana hazine, ata damat.” [TA, 20].

Ejeliniñ reñki bağlardaki güle meñzär, ejesiziñ reñki ojakdaki küle meñzär. “Analının rengi bağlardaki güle benzer, anasızın rengi ocaktaki küle benzer.” [TA, 20].

Anasız oğlan günde yetim, atasız oğlan toyda yetim. “Anasız oğlan günde yetim, atasız oğlan düğünde yetimdir.” [TA, 20].

Enesiz oğlan oynamaz. “Anasız oğlan oynamaz.” [TA, 20].

Ata bolmadık ata gadrını bilmez. “Ata (baba) olmayan ata kadrini bilmez.” [TA, 23].

Müñ dayza bir ejäniñ yerini tutmaz. “Bin teyze bir ananın yerini tutmaz.” [TA, 33].

Agadan ata bolmaz, yeññeden-eje. “Ağabeyden ata olmaz, yengeden ana.” [TA, 13].

Altı agañ bolup, ata bolup bilmez, yedi yeññen bolup, eje bolup bilmez. “Altı ağabeyin bir olsa da ata olamaz, yedi yengen bir olsa da ana olmaz.” [TA, 19].

Eneñ öwey bolsa, atañ özünki bolmaz. “Anan üvey olursa, atan kendinin olmaz.” [TA, 20].

Atası bolmadık bir gün aglar, enesi bolmadık müñ gün aglar. [DS, 158] “Babası olmayan bir gün ağlar, annesi olmayan bin gün ağlar.”

Anne ve babanın ise hayattaki en büyük serveti evlat sahibi olup bu eşsiz sevgiyi tatmaktır. Çocuk evin neşe kaynağı, ışığı olarak görülmektedir. Türkmen atasözlerinde çocuk ile ilgili çok sayıda atasözü mevcuttur. Örnekleme yöntemiyle bir kaçına yer verdiğimiz atasözlerinde çocuklu evin eğlenceli, rızıklı oluşundan bahsedilmektedir. Ayrıca çocuğun da anne ve baba değeri bilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Hayırsız evlat anne babasına karşı vefasızdır. Gerek aile gerek toplum nezdinde hoş karşılanmayan tutum ve davranışlar içerisinde bulunur:

Çagalı öy bazar, çagasız öy mazar. “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.” [TA, 43].

Gız gırıñki, oğul öyüñki. “Kız kırındır, oğlan evindir.” [TA, 96]

Guş burunsuz dogmaz, çaga-ırsğalsız. “Kuş burunsuz doğmaz, çocuk nasipsiz.” [TA, 104].

Oğul süyt, agtık gaymak. “Oğul süt, torun kaymak.” [TA, 112].

Bir ata kırk oğlı ekläpdır, emma kırk oğul bir atanı ekläp bilmändır. “Bir ata kırk oğluna bakmış, ama kırk oğul bir ataya bakamamış.” [TA, 34].

Birden fazla çocuğun olduğu ailelerde görülebilen kardeşlik kavramı ise, kişinin yaşamında en büyük destekçisi, en güçlü bağıdır. İncelediğimiz atasözlerinde kardeşin değeri ve kişinin hayattaki en sağlam dayanağı, dertli gününde en iyi desteği olduğu belirtilmektedir. Anne ve babanın olmadığı durumlarda kardeşin bu boşluğu doldurabileceği, gerektiğinde fedakârlık yapması, sorumluluk üstlenmesinin bir vazife olarak görüldüğü vurgulanmaktadır:

Garnı biriñ gardı başga. “Karnı birin (karındaşın) kadri başkadır.” [TA, 89].

Dogan dogana gala, dogan ölmek ne bela. [DS, 159] “Kardeş kardeşe kale, kardeşin ölmesi ne bela.”

Doganıma dileğim düşdi, berse-de doganım, bermese-de. [DS, 159] “Kardeşime işim düştü, verse de kardeşim, vermese de.”

Dogran ejen bolmasa, dogan dayzañ yokmudı? “Doğuran anan yoksa, doğan teyzen de mi yok?” [TA, 52–53].

Aglı günün yat yağşı, gamlı günün- garındaş. [DS, 161] “İyi gününde yabancı iyi, gamlı gününde kardeş.”

Akıllı olma: Akıl kavramının sözlük anlamı düşünme, anlama ve muhakeme etme gücüdür [TS 2055: 49] ve Türkmen atasözlerinde akıl, insanın en büyük gücü olarak kabul edilip bu güce sahip olan kişinin türlü zorlukların üstesinden gelebileceği inancı yansıtılmaktadır:

Akil aynımaz, altın çüyremez. “Akıl değişmez, altın çürümez.” [TA, 15].

Akil güyç berer, güyç-guwanç. “Akıl güç verir, güç ise kıvanç.” [TA, 15].

Akıldan artık baylık yok, saglıktan gimmat zat yok. “Akıldan büyük zenginlik yoktur, sağlıktan kıymetli şey yoktur.” [TA, 15].

Akılsız bay bolandan, akıllı geday bol. “Akılsız zengin olacağına, akıllı dilenci ol.” [TA, 16].

Aklıñ bolsa akıla eyer, akıllıñ bolmasa- nakıla. “Aklın varsa akla kulak ver, aklın yoksa nakle.” [TA, 16].

At alsañ, yorga bilen yörüş al, ayan alsañ akıl bilen huş al. “At alırsan yorga ile yürüş al, hanım alırsan akıl ile huş al.” [TA, 22].

İñ gimmat zat akıldır. “En kıymetli (pahalı) şey akıldır.” [TA, 60].

Akıllı – işi bilen, akmak- dişi bilen. [DS, 150] “Akıllı işi ile, akılsız dişi ile.”

Akil yigide desmaya (dövlet), akılsızın ömrü zaya. [DS, 163] “Akıl yigide servet, akılsızın ömrü zayı.” *Akıllıñ atı armaz, donı tozmaz.* [DS, 164] “Akıllının atı yorulmaz, elbisesi yıpranmaz.”

Geyimiñi bezänden, akıllıñ beze. [DS, 164] “Giyimini süsleyeceğine aklını süsle.”

Göz bar- görmek için akıl bar- bilmek için. [DS, 165] “Göz var görmek için, akıl var bilmek için.”

İçinde akılı bolmasa, boş kelleden ne peyda. [DS, 165] “İçinde akıl olmazsa boş kafadan ne fayda.”

Tentegiñ müñ sözünden akıllıñ bir sözi govı. [DS, 166] “Akılsızın bin sözünden, akıllının bir sözü iyi.”

Ya saçağın dolı bolsun, ya-akıllı. [DS, 167] “Ya sofran dolu olsun ya aklın.”

Alçakgönüllü olma: Alçakgönüllü; kendi değerini olduğundan daha aşağı gösteren, kimseyi küçük görmeyen ve kimseye karşı büyüklenmeyen mütevazı kişi anlamına gelir. Alçakgönüllülük de alçak gönüllü olma durumu olarak tanımlanır [TS 2005: 68]. Kazanılması zor, kıymeti büyük bir değerdir. Bu meziyete sahip olan insanın kalbi, zihni ve ruhu beslendikçe kendisini bilir, bencillikten ıraklaşarak, mütevazı bir kişiliğe bürünür. Türkmenlerde alçakgönüllülük ile ilgili karşımıza çıkan atasözlerinde insanın her daim kendisini bilmesi, övünmekten uzak durması tembih edilmektedir:

Agaç barlı bolsa-da, başı aşakdır. “Ağaç meyveli olursa başı eğiktir.” [TA, 13].

Sowatlı dar yere sıgar. “Âlim kişi dar yere sıgar.” [TA, 18].

Öz-özünü öwme, il seni owsün. “Kendi kendini övme, il seni övsün.” [TA, 92].

Özüñi är bilsen, özgänişir bil. “Kendini er bilersen, başkasını şır (arslan) bil.” [TA, 93].

Özüñi süyt bil, dostuñı – gaymak. “Kendini süt bil, dostunu kaymak.” [TA, 93].

Özüni övenin tanapı çüyruk. [DS, 166] “Kendini övenin ipi çürük.”

Az ve öz konuşma: Kişinin her ortam ve koşulda yerli yerinde, ölçülü derecede konuşması, gereksiz, boş ve tekrara düşen sözlerden sakınması önemli bir değerdir. İncelediğimiz atasözlerinde az ve öz konuşmanın önemini belirten örneklerde az konuşup dinlemesini bilen kişinin makbul olduğu, söze başlamadan önce iyice düşünülüp hazırlık yapılmasının gerektiği vurgulanmaktadır:

Ağzını aç, dili bolsa-gaç. “Ağzını aç, dili varsa kaç.” [TA, 15].

Az geple, köp diñle. “Az konuş, çok dinle.” [TA, 27].

Az sözlüniñ göwni rahat. “Az konuşanın gönlü rahattır.” [TA, 27].

Guru söz gulaga yakmaz. “Kuru söz kulağa hoş gelmez.” [TA, 103].

Oynap aytsañ-da, oylap ayt. “Oynayarak söyleyen de, düşünerek söyle.” [TA, 113].

Goç yiğidiñ yağşısı köp diñlär, az sözlär. [DS, 145] “Yiğidin iyisi çok dinler, az konuşur.”

Ağız bir, gulak iki: bir sözlöp, diñle kırkını [ikini]. [DS, 167] “Ağız bir, kulak iki; bir söyle, dinle kırkını (ikisini).”

Az gürlä- uz gürlä. [DS, 168] “Az konuş, öz konuş.”

Köp bil, az sözle. [DS, 169] “Çok bil, az konuş.”

Köp sözden kümüş bolsa, az sözden altın öner. [DS, 169] “Çok sözden kumüş olursa, az sözden altın çıkar.”

Köp sözüñ azı yağşı, az sözüñ uzı yağşı. [DS, 169] “Çok sözün azı iyi, az sözün özü iyi.”

Müñ düşün, bir geple. [DS, 170] “Bin düşün, bir konuş.”

Bilgiye önem verme: İnsanın aklıyla ulaşabileceği olgu, gerçek ve ilkeler bütünü olan bilgi, öğrenme, araştırma veya gözlem yoluyla erişilen malumatlardır [TS 2005: 267]. Türkmenler bilginin tüm zorlukların üstesinden gelmede en etkili araç olduğunu, okuyup bilgiye sahip olan insanın her alanda yetkin olacağını düşünmektedirler:

Bilegi yogın biri yıkar, bilimi yogın-müñüni. “Bileği güçlü biri yıkar, bilimi güçlü; bini.” [TA, 33].

Bilimli ölmez, bilimsiz gülmez. “Bilimli ölmez, bilimsiz gülmez.” [TA, 33].

Bilmedige kömür-de bir, demir-de bir. “Bilmeyene kömür de bir, demir de birdir.” [TA, 33].

Bilimsiz iş yok, işsiz aş. “Bilimsiz iş yok, işsiz aş.” [TA, 33].

Zorlu biri yıkar, bilimli-köpi. “Güçlü biri yıkar, bilgili herkesi (çoğu).” [TA, 71].

Okan oğlan atasını yeñer. “Okuyan oğlan atasını yener.” [TA, 112].

Köp yaşan bilmez, köp okan biler. [DS, 166] “Çok yaşayan bilmez, çok okuyan bilir.”

“Okadım” diyme, “bildim” diy. [DS, 166] “‘Okudum’ deme, ‘bildim’ de.”

Okasañ, bilim alarsıñ, hemme zadı bilersıñ. [DS, 166] “Okursan bilim alırsın, her şeyi bilirsin.”

Okan il ozar, okamadık il tozar. “Okuyan il öne geçer, okumayan il viran olur.” [DS, 166].

Bilime önem verme: Bilim kelimesinin sözlük anlamı “1. Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim. 2. Genel geçerlik ve kesinlik nitelikleri gösteren yöntemli ve dizgisel bilgi.” olarak tanımlanır. Bilimsellik de bilimle ilgili olan anlamına gelir [TS 2005: 269]. İncelediğimiz atasözlerinde bilimin faydasından ve gerekliliğinden bahsedilmekte, altından kıymetli bir değer olarak görülmektedir:

Bilim-gızıldan gımmat. [DS, 164] “Bilim altundan kıymetli.”

Ilum-akılıñ yarı. [DS, 167] “İm aklın yâri.”

Ilum pul bile alınmayar- ihlasa berilyär. [DS, 167] “İlim para ile alınmıyor, gayrete veriliyor.”

Ilımsız bir yaşar, ulımlı müñ yaşar. [DS, 167] “İlimsiz bir yaşar, ilimli bin yaşar.”

Birlik ve beraberlik: Birlik ve beraberlik kavramı; birleşmiş, bir arada olma, birlikte olma durumu anlamına gelir [TS 2005: 246; 283]. Türkmen atasözlerinde bu elzem değer hakkında çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu örneklerde insanın birlik ve beraberlik içerisinde iken türlü engelleri aşacağı, yıkılmaz bir güce sahip olduğu vurgulanmaktadır. Birlik ve beraberliğin olmadığı yerde ise başarıya ve mutluluğa ulaşma söz konusu değildir:

Baş iki bolman, mal iki bolmaz. “Baş iki olmadan, mal iki olmaz.” [TA, 30].

Bir ağaçdan tokay bolmaz, bir gülden-bahar. “Bir ağaçtan orman olmaz, bir gülden bahar.” [TA, 33].

Bir gülden bahar bolmaz. “Bir gül ile bahar olmaz.” [TA, 34].

Köpüñ agzı bir bolsa, biriñ agzı yok bolar. “Çoğun ağzı bir olursa, birin ağzı yok olur.” [TA, 43].

Bilelikde çekilen dert- yeñil. [DS, 139] “Birlikte çekilen dert hafif.”

Birleşen güyç dağı talhan (un) eder. [DS, 139] “Birleşen güç dağı talan eder.”

Birleşen güyç yeñilmez. [DS, 139] “Birleşen güç yenilmez.”

Bir el bilen çapak çalınmayar. [DS, 139] “Bir el ile alkış yapılmıyor.”

Ekäniñ çañı çıkmaz. [DS, 140] “İkinin canı çıkmaz.”

İki adam- bir adamıñ hudayı. [DS, 140] “İki insan, bir insanın Hüda’sı.”

İl agzıbir bolsa, dag goparar. [DS, 140] “Halk bir olursa dağı koparır”.

İl güyci- sil güyci. [DS, 140] “İl gücü sel gücü.”

Köpüñ dilegi köl bolar. [DS, 141] “Çoğun dileği göl olur.”

Köpçülük – dokçuluk. [DS, 141] “Çokluk refahlık.”

Söyenişen- yıkılmaz. [DS, 141] “Dayanan yıkılmaz.”

Halk üflese, şemal turar. [DS, 142] “Halk üflese rüzgâr çıkar.”

Çöp bol- köp bol. [DS, 142] “Ot ol, çok ol.”

El eli yuvar, iki el biriñin – yüzi. [DS, 142] “El eli yıkar, iki el birlikte yüzü.”

Täk el bilen düvün düvmersiñ. [DS, 142]. “Tek el ile düğüm atamazsın”

İki sırtlan bir sırtlanıñ sırtın yırtar. [DS, 146] “İki sırtlan bir sırtlanın sırtını yırtar”.

Cömert olma: Cömert kelimesi sahip olduğu para veya malını esirgemedi bir başkasına veren, eli açık, semih anlamına gelir. Cömertlik de ahilik, mürüvvet, cömert olma durumu olarak tarif edilir [TS 2005: 374]. İnsanın başkalarına karşı cömertlik gösterebilmesi her zaman aranan ve toplum içerisinde takdir edilen bir davranış biçimidir. Türkmen atasözlerinde cömertliğin kişiye kazandırdığı zenginliklerden söz edilmektedir. Cömert olmayanlar da “näkes” hasis, cimri insan olarak adlandırılıp paylaşmayı, yardımlaşmayı bilmeyen, kendi imkânlarının da farkında olmayan bir yapıda olduğu ifade edilmektedir:

Berip-alıp görmedik, bergä döner. “Alıp vermeyi bilmeyen, verirse uykusunu tutmaz.” [TA, 17].

Algı berginiñ yerini tutmaz. “Almak, vermenin yerini tutmaz.” [TA, 18].

Aş bermek-aslı bolan baydan. “Aş vermek, aslı zenginliktir.” [TA, 22].

Näkes yağşı-yamanı näbilsin. “Cimri iyiyi kötüyü ne bilsin.” [TA, 39].

Köp ber, gözəl al. “Çok ver, güzel al.” [TA, 44].

Eken bolsañ orarsıñ, beren bolsañ alarsıñ. “Ekersen biçersen, verirsene alırsın.” [TA, 58].

Özem iyemez, ile-de bermez. “Kendisi de yemez, başkalarına da vermez.” [TA, 93].

Çalışkan olma: Çalışkan kelimesi *Türkçe Sözlük*'te “*Gayretli, çalışmayı seven, faal*” şeklinde tanımlanır. Çalışkanlık ise çalışkan olma durumu ile bağlantılıdır [TS 2005: 387]. Bir amaç uğruna azmetmek, gayret göstermek ve emek vermek başarının tek yoludur. Evrensel değerler arasında kabul ettiğimiz bu kavramın Türkmen atasözlerinde de Türk Dünyası ile benzer kalıplar içerisinde dile getirildiği görülmektedir. Örnekler arasında Türkiye Türkçesindeki “İşleyen demir pas tutmaz”, “Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur” atasözlerimizin lehçenin fonetik ve morfolojik özellikleri dikkate alınmazsa birebir karşılıkları da yer almaktadır:

Yören getirer, oturan yitirer. “Çalışan getirir, oturan yitirir.” [TA, 41].

Eksen-orarsıñ. “Ekersen; biçersen.” [TA, 58].

Erde gayrat bolsa, işi kın bolmaz. “Erde gayret olursa, işi zor olmaz.” [TA, 61].

Bikärden tañrı bizar. “İşsizden Tanrı da şikâyetçidir. [TA, 82].

Az sözle-de, köp işle. [DS, 149] “Az konuş da, çok çalış.”

Bağa baksan, bağ bolar, bakmasan dağ bolar. [DS, 150] “Bağa baksan bağ olur, bakmazsan dağ olur.”

İşleyän demir poslamaz. [DS, 152] “İşleyen demir paslanmaz.”

İşlemedik – dişlemez. [DS, 152] “İşlemeyen dişlemez.”

İşlän elin pulı köp. [DS, 152] “İşleyen elin parası çok.”

Halal işle-hayır gazan. [DS, 153] “Helal çalış, helal kazan.”

Elin işlese, ağzın dişlär. [DS, 154] “Elin işlerse ağzın dişler.”

Oturmakdan iş bitmez, garrı mama diş çıkmaz. “Oturmakla iş bitmez, yaşlı nineden diş çıkmaz.” [TA, 113].

Disiplinli olma: Disiplin, kişilerin yaşadıkları topluluğa düşünce ve davranış yönüyle uyum sağlamak maksadıyla aldığı bir takım önlemler ve düzene denir [TS 2005: 539]. Tespit ettiğimiz örneklerde insanın planlı, programlı olmasının gereği vurgulanmakta ve Türkmenlerde nasibin, rızkın sabah dağıtıldığına dair bir inanış olduğundan örneklerde özellikle erken yatıp erken kalkmanın önemi vurgulanmaktadır:

Köp yatana, köp uklana sogap yok. “Çok yatana, çok uyuyana sevap yoktur. [TA, 44]

İr turanıñ irsgı artık. “Erken kalkanın rızkı fazla olur.” [TA, 62]

Ağşam ir yat, ertir ir tur. [DS, 149] “Akşam erken yat, sabah erken kalk.”

Doğru ve dürüst olma: Doğruluk kavramı doğru ve dürüst olma durumu olarak tanımlanır. Doğru kelimesinin sözlük anlamı gerçek, hakiki olan, yalan olmayan, akıl ve mantığa uygun olandır [TS 2005: 548-550]. Dürüstlük kelimesiyle eş anlama sahiptir. Nitekim taradığımız kaynaklarda doğruluk değerine sahip olan kişilerin dürüst, yalandan ırak, sağlam bir kişilikte olduğu vurgulanmaktadır. Bu değerleri kaybeden insanın ise çevresi tarafından kabul ve itibar görmediği ifade edilmektedir:

Aji bolsa-da çın söz yağşı. “Acı olsa da, doğru söz iyidir.” [TA, 11].

Yalancı yarımaz, ogrı bayımaz. “Yalancı itibarlı olmaz, hırsız zengin olmaz.” [TA, 136].

Yüz dostdan - düz dost. “Yüz dosttan düz dost daha iyidir.” [TA, 146].

Dostluk: Dost kelimesi sevilip güven duyulan yakın arkadaş, gönüldeş olan kimseye verilen isimdir [TS 2005: 562]. Dostluk, insanın iyi ve kötü gününde, kederinde ve neşesinde yanında yer alan, arkadaşlık ilişkisinden daha güçlü bir bağlıdır. Türkmen atasözlerinde dostluğa verilen değer altından kıymetli olduğu, hakiki bir dostun kardeşten yakın görüldüğü dikkat çekmektedir:

Dostsuz başım-duzsuz aşım. “Dostsuz başım; tuzsuz aşım.” [TA, 54].
Altın arttırma, dost arttır. [DS, 143] “Altın arttırma, dost arttır.”
Govi dost gara günde belli bolar. [DS, 145] “İyi dost kara günde belli olur.”
Dost ağladıp, düşman güldürme. [DS, 145] “Dost ağlatıp düşman güldürme.”
Dost - dost, mamla - rast. [DS, 145] “Dost dost, doğru gerçek.”
Dostsuz başım – duzsuz aşım. [DS, 146] “Dostsuz başım, tuzsuz aşım.”
Dostuñ geldi - bayram boldı. [DS, 146] “Dostun geldi, bayram oldu.”
Dostuñ müñ bolsa-da az, düşmanıñ bir bolsa-da köp. [DS,146] “Dostun bin olsa da az, düşmanın bir olsa da çok.”
Dost - ekiz, düşman - sekiz. [DS, 146] “Dost ikiz, düşman sekiz.”
Köne dost düşman bolmaz. [DS, 147] “Eski dost düşman olmaz.”
Yagşı dost- dogandan yakın. [DS, 177] “İyi dost, kardeşten yakın.”

Güçlü olma: Güç kelimesi fizik, ahlak veya düşünce yönüyle herhangi bir konu üzerinde etki yaratabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneğidir. Güçlülük de güçlü olma durumu olarak tarif edilmektedir [TS 2005: 802-803]. Türkmen atasözlerinde güç ve kudret sahibi olmanın güzelliğinden bahsedilirken insanın her koşulda güçlü, kuvvetli olması dile getirilmektedir:

Güçliniñ gül ısı bar. “Güçlünün gül kokusu vardır.” [TA, 71].
Namarda barma, yaga yalbarma. “Namerde gitme, düşmana yalvarma. [TA, 109].
Öldürejege yalbarma. “Öldürecek olana yalvarma.” [TA, 115].

Gönül zenginliği: Gönül zenginliği insanın maddi ve manevi yönlerden doyuma ulaşması, uygunluk göstermesidir. İncelediğimiz kaynaklarda karşılaştığımız bir atasözünde gönül zenginliğinin asıl olan ve tükenmez bir servet olduğu görüşü, kayınvalide-gelin ilişkisi üzerinden örneklendirilmekte, gönlü zengin gelinin malı mülkü olan gelinden daha değerli olduğu belirtilmektedir:

Sepli genlimden epli gelnim. “Malı-mülkü olan gelinimden, gönlü zengin gelinim daha iyidir.” [TA, 105]

Görgülü olma: Görgü toplum içerisinde var olan ve uyulması beklenen saygı ve nezaket kuralları; terbiyedir [TS 2005: 780]. Görgü ve edep her insanda aranan karakteristik bir özelliktir ve erdemli bir kişiliğin oluşumunda gereken temel değerlerdendir. İnsan çevresinden gördüğünü kendisine model olarak alır ve yaşantısında bunu davranışlarına yansıtır. Bu yönüyle kişinin görgülü olmasında öncelikle ailenin sonrasında ise yaşanan çevrenin oldukça büyük bir etkisi vardır. Ele aldığımız örneklerde görgü ile edebın bir bütün olduğu, kişinin öğrendikleri çerçevesinde görgülü olduğu ifade edilmektedir:

Görümiñ näme bolsa, göreldän şol. “Görgün nasıl olursa, edebın de öyledir.” [TA, 70].

Gız eneden görelde almasa, öwüt almaz. “Kız anadan örnek almazsa öğüt de almaz.” [TA, 96].

Hoşgörülü olma: Hoş görmek meziyetiyle ilişkili olan hoşgörü kavramı; her şeyi anlayışla karşılama, müsamaha ve tolerans gösterme anlamına gelir [TS 2005: 901]. Türkmen atasözlerinde hoşgörülü olmanın bir büyüklük olduğu vurgulanırken hoşgörüden uzaklaşan, kusur bulmaya çalışan kişiler ise tenkit edilmektedir:

Süyde siñe seretseñ, gan görner. “Süte dikkatli bakarsan kan görünür.” [TA, 124].

İyilik: Bir beklenti içerisinde olmadan yapılan yardım, lütuf, ihsan, kerem ve faydadır [TS 2005: 1007]. İncelediğimiz atasözlerinde iyilik ve iyi insan olma değeri ile ilgili çok sayıda örnek tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerde iyi insanın ve

yapılan iyiliğin hiçbir zaman unutulmayacağı, halk tarafından bilinmese bile Hak tarafından görülüp mükâfatlandırılacağı dile getirilmektedir. Ayrıca iyinin ve iyiliğin önemi ifade edilirken kötü ile mukayese edilerek verilip böylelikle bu değer yargısının temel ahlaki edinimler içerisinde önemli bir konumda bulunduğu vurgulanmaktadır:

Altın yerde yatmaz, yağşılık yolda galmaz. “Altın yerde yatmaz, iyilik yolda kalmaz.” [TA, 19].

Yağşı adam yatdan çıkmaz. “İyi adam akıldan çıkmaz.” [TA, 85].

Yağşı janiña yoldaş, yaman – naniña. “İyi canına yoldaştır, kötü ekmeğine.” [TA, 85].

Yağşı niyet-yarım döwlet. “İyi niyet, yarım devlet [yarı mutluluktur].” [TA, 86].

Yağşılığa yağşılık her kişiniň işidir, yamanlığa yağşılık är kişiniň işidir. “İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik er kişinin işidir.” [TA, 86].

Yağşılık et-de suwa taşla, balık biler, balık bilmeşe, Halık biler. “İyilik et de suya et, balık bilir, balık bilmezse Halık bilir.” [TA, 87].

Yağşılık yolda galmaz. “İyilik yolda kalmaz.” [TA, 87].

Yağşa yağşı diyseň, yağşılıgı artar, yamana yağşı diyseň, belki, pälinden gaydar. [DS, 176] “İyiye iyi dersin iyiliği artar, kötüye kötü dersin belki niyetinden döner.”

Yağşı bilen yöreseň, murada yetirer, yaman bilen yöreseň, uyada yetirer. [DS, 176] “İyi ile yürürsen murada yetirir, kötü ile yürürsen utandırır.”

Yağşı bilen oynasaň - günde bazar, yaman bilen oynasaň gövün bozar. [DS, 177] “İyi ile oynarsan her gün pazar, kötü ile oynarsan gönül bozar.”

Yağşının yörän yeri - bazar, yamanıň yöreň yeri - mazar. [DS, 177] “İyinin yürüdüğü yer pazar, kötünün yürüdüğü yer mezar.”

Yağşınıň yağşılıgı deger dar yerde, yamanıň yamanlığı yeter her yerde. [DS, 177] “İyinin iyiliği değer dar yerde, kötünün kötülüğü yeter her yerde.”

Komşuluk: Komşu, yaşadığı konutları birbirine yakın olan kimseler için verilen addır. Komşuluk da komşu olma durumu, komşuluk ilişkisiyle bağlantılı bir kelimedir [TS, 2005: 1205-1206]. İnsanın bulunduğu çevreye uyum sağlayabilmesinde, sosyalleşmesinde ve paylaşma duygusunu yaşayabilmesinde oldukça önemli yeri olan bir değerdir. Türkmen atasözlerinde komşunun alınan evden daha önemli olduğu vurgulanmaktadır:

At alma eyer al, öy alma – goňşı al. “At alma eyer al, ev alma komşu al.” [TA, 23].

Öy alma, öyden ilki goňşı al. “Ev alma, evden önce komşu al.” [TA, 63].

Misafirperver olma: Misafirperver, Arapça “musāfir” ve Farsça “-perver” kelimelerinin birleşiminden türetilip “konuksever” anlamına gelmektedir [TS, 2005: 1401]. Misafirperverlik, Türk kültüründe özel anlam ve önem verilen bir değerdir. Türk Dünyasında konuk olan kişinin ağırlanacağı, oturtulacağı yer (tor) baş köşedir ve kendisine ikram edilecek yiyecek-içecekler ev sahibi tarafından itina ile hazırlanır. Misafirin bir eve neşe ve bereket getirdiği inancı hakimdir. Türkmenlerde de misafir atadan ulu olarak görüldüğü için gelen kişinin en iyi şekilde ağırlanmasına özen gösterilir. İncelediğimiz atasözlerinde bu değerle ilgili olumlu düşünceler dile getirilmektedir:

Mıhman gelmeyän öy pis. “Misafir gelmeyen ev pistir.” [TA, 107].

Mıhmanıň önünde aş goy, iki elini boş goy. “Misafirin önüne aş koy, iki elini boş koy.” [TA, 107].

Mıhmana mal soymak mertlik däl, barlık. “Misafire mal (kurban) kesmek mertlik değil varlıktır.” [TA, 107].

Mıhman atañdan ulı. [DS, 162] “Misafir, atandan ulu.”

Mıhmana “gel!” diymek bar, “git!” diymek yok. [DS, 162] “Misafire “gel!” demek var, “git!” demek yok.”

Öz güven: İnsanın kendine güvenme ve inanma duygusu olarak tanımlanır [TS 2005: 1557]. Kendine değer veren ve kapasitesinin farkında olan bir kişi, başkaları tarafından da saygı görür. Türkmen atasözlerinde insanın öz güvenli olmasının önemli bir meziyet olduğu, kendi değerinin farkında olan kişinin veli olarak görüldüğü vurgulanarak toplum gözünden öz güven sahibi olmanın önemi ve gerekliliği dile getirilmektedir:

Özüni bilen –weli. “Kendini bilen velidir.” [TA, 93].

Öz gadrını bilmedik özgäniň gadrını nä bilsin. [DS, 166] “Kendi kadrini bilmeyen, başkasının kadrini ne bilsin.”

Sabırlı olma: Sabır kelimesi “*Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç*” olarak tanımlanır [TS 2005: 1671]. Sabırlı olmak insanın zorluklar karşısında bekleyerek karanlığın ardından aydınlığa kavuşmasında, çektiği sıkıntıların meyvesini alabilmesinde gerek duyduğu, kazanılması da güç olan bir değerdir. İncelediğimiz atasözlerinde sabırlı olma erdemi ile ilgili çok sayıda örnek tespit edilmiş ve bu örneklerde açılması güç olan kapıların sabır sayesinde zamanı geldiğinde açılacağı, zor günler geçirilmeden refaha ulaşılmayacağı ifade edilmiştir. Sabretmek başarının, mutluluğun yegane anahtarı olarak görülmektedir. Kötü günlere, acı ve eleme sabretmeden iyinin, sevincin ve sağlığın değerinin bilinmeyeceği vurgulanmaktadır:

Ajısı bolmadığıñ süycüsi bolmaz. “Acısı olmayanın tatlısı olmaz.” [TA, 11].

Arınıñ zäherini datmadık, balıñ gadrını nä bilsin. “Arının zehrini tatmayan, balın kadrini ne bilsin?” [TA, 21].

Oduñ gadrını üşän biler, odunıñ gadrını –daşan. “Ateşin kadrini üşüyen bilir, odunun kadrini taşıyan.” [TA, 25].

Berk bolsa daşıñ, tayyardır aşıñ. “Berk olursa dışın, hazırdır aşın.” [TA, 32].

Çekseñ zähmet, yağar rehnet. “Çekersen zahmet, yağar zenginlik.” [TA, 42].

Yamanı görmedik, yağşa parh etmez. “Kötüyü görmeyen, iyiyi fark etmez.” [TA, 101].

Sabır eden bekle gapını açar. “Sabreden kilitli kapıyı açar.” [TA, 119].

Sabırlı gul dura-dura şat bolar, sabırsız gul bara-bara mat bolar. “Sabırlı kul yavaş yavaş şad olur, sabırsız kul gide gide mat olur.” [TA, 119].

Sabır edenler gara dağı yer eder, bisabırlar hayır işi şer eder. “Sabır edenler kara dağı yer eder, sabırsızlar hayır işi şer eder.” [TA, 119].

Sabır eden salamat bolar. [DS, 166] “Sabreden selamet bulur.”

Her gışıñ bir yazı bar. [DS, 176] “Her kışın bir baharı var.”

Sağlıklı olma: Sağlık; vücudun hastalıklardan uzak, sıhhat ve afiyet içerisinde olma durumudur [TS, 2005: 1680]. Sağlıklı olmak insanın en büyük servetidir ve Türkmen atasözlerinde sağlıklı olmanın önemi ile ilgili çok sayıda örnek tespit edilmiştir:

Bar zadıñ sakası saglık. “Herşeyin başı sağlıktır.” [TA, 78].

Saglık bolsa, beglik bolar. “Sağlık olursa beylik olur.” [TA, 119].

Akıldan artık baylık yok, saglıkdan gımmat zat yok. [DS, 163] “Akıldan büyük zenginlik yok, sağlıktan kıymetli şey yok.”

Beyik-beyik dağlar başı garlı-da bolar, garsız-da, yigit canı sag bolsun, barlı-da bolar, barsız-da. [DS, 178] “Büyük büyük dağlar başı karlı da olur karsız da; yiğit canı sağ olsun varlıklı da olur varlıksız da.”

Saglık islesen, köp iyme, izzat islesen, köp diyme. [DS, 181] “Sağlık istersen çok yeme, izzet istersen çok deme.”

Saygı: Bir kişiye değer, üstünlük, kutsiyet, yaşça büyük olması dolayısıyla özenli, ölçülü ve hürmetli davranış biçimidir [TS 2005: 1714]. Ele aldığımız örneklerde saygılı olmanın, görgü ve edep göstergesi olduğu ifade edilmekte, ayrıca büyük sözü dinlemenin ve kendinden başka bir kişinin fikrine, düşüncesine değer vermenin önemi vurgulanmaktadır:

Ulunñ diyenini etmedik uular. “Büyüğün dediğini yapmayan pişman olur.” [TA, 38].

Edebiñ yağşısı ulını silamak. “Edebin iyisi, büyüğünü saymaktır.” [TA, 58].

Nakıl akıla yarpt. “Öğüt, aklın yarısıdır.” [TA, 109].

Sılaşık iki taraplı bolsun. “Saygı gösterme iki taraflı olsun.” [TA, 121].

Sılamaga güyjüñ bolmasa, diliñ bolsun. “Saygı göstermeye gücün olmazsa, dilin olsun.” [TA, 121].

Garrılı il dargamaz. “Yaşlısı olan il dağılmaz.” [TA, 138].

İlden çıksañam, nurhdan çıkmama. “Yurdundan çıksan da, kıymetten düşme.” [TA, 146].

Sevgi: İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı ilgi ve alaka duymaya yönelten his olarak tanımlanır [TS 2005: 1742]. Evrende var olan canlı, cansız bütün varlıklara, soyut-somut kavramlara karşı hissedilebilen bir duygudur. İncelediğimiz kaynaklarda Türkmenler için her zaman özel bir yeri at sevgisi ile ilgili atasözleri tespit edilmiş, at örneği üzerinden hayvan sevgisinin insan hayatında önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır. Aşağıdaki örneklerde ifade edildiği üzere, at insanın yoldaşı, hayattaki en büyük yardımcısıdır:

Atı barıñ ganatı bar. “Atı olanın kanadı var.” [TA, 25].

Er ganatı at. “Erin kanadı attır.” [TA, 62].

At- adamıñ ganatı. [DS, 143] “At, insanın kanadı.”

At dostı- ata dostı. [DS, 143] “At dostu, ata dostu.”

Atın adı ulı, düyäniñ – dabanı. [DS, 144] “Atın adı ulu, devenin tabanı.”

Atı saklamak döwlet. [DS, 144] “Atı beslemek zenginliktir.”

Guş - ganatı bile, yigit - atı bile. [DS, 145] “Kuş kanadı ile, yigit atı ile.”

Sır tutma: Sır; varlığı veya bir takım yönleri ortaya çıkarılmak istenmeyen, gizli tutulan şeydir [TS 2005: 1756]. Türkmen atasözlerinde insanın sır tutma, sır saklama maharetine sahip olmasının önemli olduğu, bir kimsenin sırrını başkalarına açan kişilerin toplumca dışlandığı ifade edilmektedir:

Duşmanıñ güldigi - sırnı bildigi. “Düşmanın gülmesi; sırrını bilmesindedir.” [TA, 57].

Sırnı aytma dostuña, dostuñ dostı bardır, o-da aydar dostuna. “Sırrını söyleme dostuna, dostunun dostu vardır, o da söyler dostuna.” [TA, 121].

Sır açandan il kaçar. [DS, 141] “Sır açandan il kaçar.”

Dosta aytdım sözümi - düşman bildi sırrımı. [DS, 145] “Dostuma söyledim sözümü, düşman bildi sırrımı.”

Tatlı dilli olma: Tatlı dil; gönül alıcı söz olarak tanımlanır [TS 2005: 1919]. Türkmenlerde *Dil-yüregiñ açarı.* “Dil, yüreğin anahtarı.” [DS,169] olarak görüldüğü için kişinin tanınmasında, iyi veya kötü bir kalbe sahip olduğunun anlaşılmasında dili ölçüt alınır. İncelediğimiz atasözlerinde tatlı dilli olmanın faydalarından ve ayrıcalıklarından söz edilmektedir. Yokluğunda ise insanın başına türlü belaların geleceği düşünülmektedir:

Başa bela gelir bolsa, iki barmak dilden gelir. “Başa bela gelecek olursa, iki parmak dilden gelir.” [TA, 30].

Dil bela, diş gala. “Dil beladır, diş kaledir.” [TA, 50].

Dil bir hazına, bereniş bilen gutarmaz. “Dil bir hazinedir, vermekle tükenmez.” [TA, 50].

Dil hem gala, ham bela. “Dil hem kale, hem beladır.” [TA, 51].

Dil gılıçdan yiti. “Dil kılıçtan keskindir.” [TA, 51].

Dili uzunuñ ömri gısga. “Dili uzunun ömrü kısadır.” [TA, 51].

Dişim, senden razıdırın - dilime gaya bolduñ, dilim senden nârazıdırın - başıma bela bolduñ. “Dilim senden razıyım; dilime kaya [engel] oldun. Dilim senden razı değilim; başıma bela oldun.” [TA, 52].

Yagşı söz baldan süyji. “İyi söz baldan tatlı.” [TA, 86].

Yagşı söz yılanı hinden çıkarar. “İyi söz yılanı deliğinden çıkarır.” [TA, 86].

Yagşı söze daş yarılır. “İyi söze taş yarılır.” [TA, 86].

Temiz yürekli olma: Temiz yürekli; içi dışı bir, kalbi temiz ve iyi olan kişiler için kullanılan bir sıfattır [TS 2005: 1949]. Kötülüklerden arınmış bir yürek taşımak iyi insan olmanın şartı ve ayrıcalığıdır. İncelediğimiz atasözlerinde dış güzelliğin geçici olduğu, asıl olanın iç güzelliği olduğu vurgulanmaktadır:

At garrar, meydan garramaz, yigit garrar, heñnam garramaz. “At yaşlanır, meydan yaşlanmaz, yiğit yaşlanır, gönül yaşlanmaz.” [TA, 23].

Daşını bezeme, içini beze. [DS, 180] “Dışını süsleme, içini süsle.”

Yırtık bolsa donum yırtık, gövñüm pañşadan artık. [DS, 180] “Yırtık olsa elbisem yırtık, gönlüm padişahın zengin.”

Tecrübeli olma: Tecrübe; deneyim, görgü anlamına gelir. Tecrübelilik de tecrübeli, deneyimli olma durumudur [TS 2005: 1928-1929]. Ele aldığımız örneklerde tecrübe sahibi olan kişinin, çok yaşamış birinden daha bilgili ve deneyimli olduğu dile getirilmektedir:

Köp yaşan bilmez, köp gören biler. “Çok yaşayan bilmez, çok gören bilir.” [TA, 44].

Garrıdan sorama, köpi görenden sora. [DS, 164] “Yaşlıdan sorma, çok görenden sor.”

Tedbirli olma: Tedbirli kelimesi önceden hazırlıklı davranıp önlemini alan kişiler için kullanılır [TS 2005: 1930]. Türkmen atasözlerinde kişinin bir yere gitmeden veya bir durumla karşı karşıya kalmadan önce gerekli hazırlığını yapmasının gerekliliği vurgulanmaktadır:

Gışın gamını yaz iy. “Kışın ihtiyacını yazın hazırla.” [TA, 95].

Üç günlük yola gitseñ, yedi günlük azık al. “Üç günlük yola çıkarsan, yedi günlük azık al.” [TA, 132].

Bu günki işini ertä goyma. [DS, 150] “Bugünkü işini yarına bırakma.”

Gurda mihman bolsañ, yanıñda itij bolsun. [DS, 161] “Kurda misafir olursan yanında köpeğin olsun.”

Yerden tapsañ, sanap al. [DS, 165] “Yerden bulsan sayıp al.”

Süytde agzı bişen suvı üfläp içer. [DS, 166] “Sütten ağzı yanan suyu üfleterek içer.”

Bir günlük yola çıkarsañ, hepdelik azık al. [DS, 179] “Bir günlük yola çıkarsan, haftalık azık al.”

Tok gözlü olma: Tok gözlü; gözü malda olmayan kişiler için söylenen bir sıfattır [TS 2005: 19787]. İncelediğimiz atasözlerinde insanın her şartta ve durumda elindekiyle yetinmesi ve fazlasına tamah etmemesi gerektiği dile getirilmektedir. Söz konusu değer eksikliğinde görülen açgözlülük ise hiçbir zaman tasvip edilmeyen bir davranış biçimidir:

Aç gözüň garnı doysa-da, gözi doymaz. “Açgözün karnı doysa da, gözü doymaz.” [TA, 12]

Açda algıň bolmasın, bege - bergiň. “Açta alacağın olmasın, beye vereceğin.” [TA, 12]

Arsız yigit – miwesiz ağaç. “Arsız yiğit meyvesiz ağaçtır.” [TA, 21]

Azırganan aç galar. “Azımsayan aç kalır.” [TA, 28]

Bir elde iki garpız tutdurmaz. “Bir elde iki karpuz tutulmaz.” [TA, 34]

Köpe gızıgıp, azdan galar. “Çoğa imrenen azdan olur.” [TA, 43]

Köpe yüwren azdan galar. “Çoğa koşan azdan olur.” [TA, 43]

Kişiniň palavından öz çorbamız yağşı. [DS, 180] “Başkasının pilavından, kendi çorbamız iyidir.”

Temiz olma: Temiz kavramı; kir, pis ve bulaşık bulunmayan, pak karşılığında kullanılır. Ahlakî açıdan lekesiz, necip ve nezih anlamına gelir [TS 2005:1948]. Türkmen atasözlerinde temizlik değeri ile ilgili bir atasözü karşımıza çıkmıştır. Söz konusu örnekte insanın evinin ve kendisinin daima temiz, düzenli ve özenli olması vurgulanmaktadır:

Ozal öyüňi düzet, soň - özüňi. “İlk önce evini düzelt, sonra kendini.” [TA, 80].

Tevekkel olma: Tevekkel; her şeyi oluruna, akışına bırakan kişiler için kullanılır [TS 2005: 1970]. Tevekkel olmak kişiye iç huzuru verir. İncelediğimiz atasözlerinden tespit ettiğimiz bir örnekte insanın yaşamında bazı olay ve durumlar hakkında gayret gösterdikten sonra akışına bırakmasının kendisine büyük yarar ve rahatlık sağlayacağından söz edilmektedir:

Töwekgel daş yarar, daş yarmasa, baş yarar. “Tevekkel taş yarar, taş yarmasa baş yarar.” [TA, 128].

Tutumlu olma: Tutum; para veya herhangi bir şeyi iradeli, ölçülü, dikkatli, tasarruflu kullanmaktır [TS, 2005: 2014]. Aşağıda verilen örneklerde tutumlu olan kişinin kazançlı çıkacağı, sergilediği bu davranışı sayesinde darda kalmayacağını ifade edilmektedir:

Altını ayan aç olmaz. “Altını tasarruf eden, aç kalmaz.” [TA, 19].

Kırk yıl gazan, bir yıl iy. “Kırk yıl kazan, bir yıl ye.” [TA, 94].

Sakla samanı – geler zamani. “Sakla samanı gelir zamanı.” [TA, 121].

Umutlu olma: Umut; ümit ve güven duygusudur [TS 2005: 2035]. İnsanın yaşama tutunmasında, geleceğe inançla bakabilmesinde, bir amaç uğruna çalışıp gayret gösterebilmesinde rolü büyüktür. Bu değerle ilgili olarak tespit ettiğimiz atasözünde kişinin yaşadığı sürece umutsuzluğa kapılmaması gerektiği öz biçimde ifade edilmektedir:

Çıkmadık janda umut bar. “Çıkmadık canda ümit vardır.” [TA, 42].

Uyumlu olma: Uyum; bir bütünün tüm parçaları arasındaki ahenk ve uyumluluktur. Uyumluluk kavramı da uyumlu olma durumu ile ilişkilendirilmektedir [TS 2005: 2045–2046]. Toplum içerisinde birlik ve beraberliğin, huzurun inşa edilmesinde bireylerin birbirleriyle geçimli, uyumlu olmaları önem taşımaktadır. Türkmen atasözlerinde bu bağlamda insanların aile kurlarken dünür olacakları kişileri iyi seçmeleri, dünür olduktan sonra ise birbirleriyle uyum içinde yaşamaları gerektiği ifade edilmektedir:

Gudaň guda bolınça gulun-begin sayla, gudaň guda bolan soň, gul bolsa-da sıla. “Dünürün dünür oluncaya kadar kulunu beyini seç, dünürün dünür olduktan sonra, kul olsa da hürmet et”. [TA, 56].

Guda bolyançaň, köp sınlaş, guda bolanşon, köp sılaş. [DS, 159] “Dünür oluncaya kadar çok bak, dünür olduktan sonra çok hürmet et.”

Vatanseverlik: Arapça *vatan* ve Türkçe *sever* kelimelerin birleşiminden türetilen kavramın sözlük anlamı “*yurtseverlik*” olarak verilmektedir [TS 2005: 2082]. Vatanseverlik bir insanın doğup büyüdüğü, aidiyet duygusunun geliştiği toprak parçası üzerine beslediği yoğun ve tarifsiz sevginin adıdır. Türkmen atasözlerinde *vatan ve millet sevgisi* üzerine söylenmiş çok sayıda örneğe rastlanılmıştır. İlgili örneklerde insanın el memleketinde, başka bir kültürün içerisinde padişah olarak yaşamak yerine kendi yurdunda garip, yoksul bir vatandaş olarak kalmayı yeğlediği vurgulanmaktadır:

Göbek ganıñ daman yeri gözüñe ıssı görner. “Göbek kanının damladığı yer, gözüne hoş görünür.” [TA, 69].

Her kimin Watanı özüne Müsür. “Herkesin vatani kendine Mısır’dır.” [TA, 78].

Müsürde şa bolandan, öz yurduñda geday bol. “Mısır’da şah olacağına kendi yurdunda dilenci ol.” [TA, 106].

İlini yamanlan gırda öler. “Yurduyu kötüleyen kırdan ölür.” [TA, 146].

Yurduñı terk ediji bolma. “Yurduyu terk edici olma.” [TA, 146].

Balık suvsuz oñmaz, yigit – ılsız. [DS, 139] “Balık susuz yaşamaz, yiğit ılsız.”

Dinden çıksañ çık, ilden çıkma. [DS, 140] “Dinden çıkarsan çık, ilden çıkma.”

İlden ayrılançañ, candan ayrıl. [DS, 141] “İlinden ayrılacağına candan ayrıl.”

İlden çıkırsa, it hem ağlar. [DS, 141] “İlden çıkarsa it de ağlar.”

Her kimin öz dogan cayı özüne Müsür. [DS, 142] “Herkesin doğduğu yeri kendine Mısır’dır.”

Yarından ayrılan yedi yıl ağlar, yurduñdan ayrılan ölinçä ağlar. [DS, 142] “Yarından ayrılan yedi yıl ağlar, yurduñdan ayrılan ölünceye kadar ağlar.”

Yat ilin soltanı bolyançañ, öz ilin çopanı bol. [DS, 142] “Yabancı ilin sultanı olacağına, kendi ilinin çobanı ol.”

Vefakârlık: Vefa kelimesi sevginin devamlılığı, sevgi bağlılığı olarak tanımlanır [TS 2005: 2084]. İncelediğimiz atasözlerinde iki örnekte tuz hakkının bilinip tuz yenilen sofraya vefa duyulması gerektiği ifade edilmektedir. Türkmenlerde tuzun toplum içerisinde önemli bir yeri vardır ve halk arasında tuz-ekmek hakkı diye bilinip saygı duyulan yaygın bir inanç yaşatılır. Bu nedenle vefalılık değerinin sözlük kültür ürünlerine bu inanış çerçevesinde yansıtılması oldukça doğaldır:

Bir gün duza - müñ gün salam. “Bir gün tuza bin gün selam ver.” [TA, 34].

Bir gün duz iyen yerine, müñ gün salam. “Bir gün tuz yediğin yere bin gün selam ver.” [TA, 34].

Yiğitlik: Yiğit; güçlü, yürekli, cesur, kahraman, alp; gözü pek anlamına gelir. Yiğitlik de yüreklilik, yiğitçe davranış olarak tarif edilir [TS 2005: 2184]. İncelediğimiz kaynaklarda yiğitlik üzerine söylenmiş onlarca atasözü tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerde yiğidin gücü, namı, kahramanlığı ve korkusuzluğundan bahsedilmektedir:

Batır bir öler, gorkak müñ öler. “Kahraman bir ölür, korkak bin ölür.” [TA, 31].

Batırın aybını açma. “Baturun ayıbını açma.” [TA, 31].

Er her yerde ärdir. “Er her yerde erdir.” [TA, 60-61].

Öküñ öler, göni galar, yigit öler, adı galar. “Öküñ ölür, gönü kalır, yiğit ölür, adı kalır.” [TA, 114].

Batırın yumruğı-da yarağ. [DS, 144] “Kahramanın yumruğu da silah.”

Bir yigit kırk yılda kemala geler. [DS, 144] “Bir yiğit kırk yılda kemale gelir.”

Bozulan işi batır düzeder. [DS, 144] “Bozulan işi yiğit düzeltir.”

Bedev atlar semiz bolar, goç yigitler tämiz bolar. [DS, 144] “Bedev atlar semiz olur, koç yiğitler temiz olur.”

Öküz öler - göni galar, yigit öler - adı galar. [DS, 147] “Öküz ölür gönü kalır, yigit ölür adı kalır.”

Sonuç

Türkmen atasözleri üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde tespit edilen 40 değer şu şekilde sıralanabilir: *Adaletli olma, Ahlaklı olma, Aile birliğine önem verme, Akıllı olma, Alçakgönüllü olma, Az ve öz konuşma, Bilgiye önem verme, Bilime önem verme, Birlik ve beraberlik, Cömert olma, Çalışkan olma, Disiplinli olma, Doğru ve dürüst olma, Dostluk, Güçlü olma, Gönül zenginliği, Görgülü olma, Hoşgörülü olma, İyilik, Komşuluk, Misafirperver olma, Öz güven, Sabırlı olma, Sağlıklı olma, Saygı, Sevgi, Sır tutma, Tatlı dilli olma, Temiz yürekli olma, Tecrübeli olma, Tedbirli olma, Tok gözlü olma, Temiz olma, Tevekkel olma, Tutumlu olma, Umutlu olma, Uyumlu olma, Vatanseverlik, Vefakârlık, Yiğitlik.*

Söz konusu değerlerin Türkmenlerin toplum yapısının sağlam temeller üzerine tesisinde, bireylerinin sağlıklı, mutlu, refah ve uyum içerisinde yaşamasında, düzgün bir karaktere sahip olmalarında, görgü, edep ve anlayış çerçevesinde birbirleriyle iletişim kurabilmelerinde, başarıda akıllı ve bilimi ilke edinebilmelerinde, sevilen ve sayılan bireyler olarak kabul görebilmelerinde, vatanına ve milletine bağlı, gözü pek kişiler olarak yaşamalarında adeta atalardan aktarılan telkin edici sözler olduğu görülmüştür. Bu yönüyle sözlü kültür ürünlerimiz arasında önemli vazifesi olan atasözlerimizin değerlerin gelecek kuşaklara aktarımının devamlılığı açısından bilinçli ve sistemli bir şekilde kullanılması önem taşıdığı aşikardır. Sınırlı kaynaklar dahilinde yaptığımız çalışmada tespit edilen değerlerin sayısının, yapılacak kapsamlı çalışmalarla artırılmasına ve Türk lehçelerinde atasözü, masal, destan, efsane vb. metinler üzerinden analiz çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kısaltmalar

TA: Sapar Kürenov vd. *Türkmen Atasözleri*. Engin Yayınevi, Ankara 1995.

DA: Baymuhammet Garriyev. *Dana Sözler*. "Türkmenistan" Neşriyatı, Aşgabat 1978.

TS: *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, 10. baskı.

Kaynaklar

AKSOY, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler (El Kitabı)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı. Ankara 1970.

ARTUN, Erman. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Karahan Kitabevi, 6. baskı. Adana 2011,

BİRAY, Nergis. “Türkmence Nakıllar (Atasözleri)”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*, Ankara 1999, s. 46-91.

BİRAY, Nergis. “Türk Dünyasının Ortak Değeri Olarak “Akıl” Konulu Atasözleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2017, s.133-150.

DOĞAN, Levent. “Türkmenistan Atasözleri (Nagıllar)”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 4, Ankara 1997, s. 68-87.

DOĞAN, Levent. “Uygur Atasözlerinde Yüceltilen Değerler”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Edirne 2009, s. 87-104.

DURBİLMEZ, Bayram. “Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü”. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 38. ICANAS Bildiriler/ Edebiyat Bilimi*

- Sorunları ve Çözümleri. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, II. Cilt, Ankara 2007, s. 589-609.*
- ELÇİN, Şükrü. Halk Edebiyatına Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara 2000, 6. baskı.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican – Z. Akkoyunlu. Kaşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin, TDK Yayınları, Ankara 2014.
- GARRIYEV, Baymuhammet. Dana Sözler. "Türkmenistan" Neşriyatı, Aşgabat 1978.
- GÜÇLÜ, Mustafa. "Türkiye'de Değerler Eğitimi Konusunda Yapılan Araştırmalar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 38, 2015, s.720-732.
- GÜLEÇ, Hamdi. Halk Edebiyatı. Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- GÜVEN, Ahmet Zeki. "Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cit 11, Sayı 26, Hatay 2014, s.225-246.
- KARŞILAŞTIRMALI Türk Lehçeleri Sözlüğü I. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- KILCAN, Bahadır. "Ignác Kúnos'un kırk dört Türk peri masalı adlı eserinin Değerler açısından incelenmesi". *Turkish Journal of Education TURJE*, Volume 5, Issue 3, p. 82-94, Kahramanmaraş 2016.
- KÜRENOV, Sapar-Muhittin GÜMÜŞ. Türkmen Atasözleri. Engin Yayınevi, Ankara 1995.
- MİNDİVANLI, Esra vd. "Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri ve Deyimlerin Kullanımı". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, 2012, s. 93-101.
- OĞUZ, M. Öcal vd. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 12. baskı.
- SİS, Nesrin. "Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: V, Sayı 2, İzmir 2005, s. 257-266.
- SÖNMEZ, Ömer Faruk. "Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi". *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol.6, No 2, 2014, s.101-115.
- TÜRKÇE Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, 10. baskı.
- YILMAZ, Gülşah. "Soy Nesil Konulu Tatar Atasözleri". *Türkoloji Üzerine Araştırmalar–Исследования по тюркологии*, Sayı 13, Afyonkarahisar–Kazan 2017, s. 66–71.